

ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ОСОБИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ В ЇЇ ЖИТЛІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Тарасюк Сергій Миколайович,
доктор філософії, адвокат,
керуючий партнер
АО «Тарасюк і партнери»
ORCID ID: 0000-0003-1165-5398

У статті досліджено питання дотримання прав і свобод людини у кримінальному провадженні, визначено учасників кримінального провадження, які є носіями прав під час проведення слідчих (розшукових) дій у житлі чи іншому володінні особи, а також нормативну базу забезпечення основних конституційних прав людини. На підставі аналізу слідчої та судової практики визначено найбільш уразливі конституційні права, що потребують першочергової охорони та захисту під час проведення слідчих (розшукових) дій у житлі чи іншому володінні особи. Акцентується увага на дотриманні балансу між завданнями охорони прав особи під час проведення слідчих (розшукових) дій у житлі чи іншому володінні особи й ефективної боротьби зі злочинністю. Досліджено функціональне призначення та механізм забезпечення конституційних прав особи на недоторканність її житла чи іншого володіння, невтручання в особисте і сімейне життя, недоторканність права власності.

Проаналізовано питання допустимості обмеження конституційних прав і свобод у разі проведення слідчих (розшукових) дій у житлі чи іншому володінні особи, яке має здійснюватися на підставі закону, визначеного процесуального порядку, з дотриманням загальної умови невід'ємності системи основних прав і свобод. На підставі аналізу рішень Європейського суду з прав людини виокремлено критерії допустимості обмежень конституційних прав. З урахуванням аналізу кримінального процесуального законодавства України визначено загальні умови проведення слідчих (розшукових) дій у житлі чи іншому володінні особи. Акцентовано увагу на підвищення ролі та значення слідчого, прокурора, слідчого судді щодо забезпечення повноцінної реалізації конституційних прав особи під час проведення в її житлі чи іншому володінні обшуку, огляду, слідчого експерименту й інших слідчих (розшукових) дій, а також удосконалення процесуальних гарантій.

Ключові слова: кримінальне провадження, конституційні права людини, обмеження прав, слідчі (розшукові) дії, що провадяться в житлі чи іншому володінні особи, слідчий, слідчий суддя.

Tarasiuk Sergii. Restrictions on the constitutional rights of the person when investigative (search) actions are carried out in her housing

The article examines the issue of observance of human rights and freedoms in criminal proceedings, identifies participants in criminal proceedings who are holders of rights in investigative (search) actions in housing or other property, as well as the regulatory framework for basic constitutional human rights. Based on the analysis of investigative and judicial practice, the most vulnerable constitutional rights have been identified, which require priority protection and protection during investigative (search) actions in a person's home or other property. Emphasis is placed on maintaining a balance between the tasks of protecting the rights of the individual when conducting investigative (search) actions in the home or other property of the person and the effective fight against crime. The functional purpose and mechanism of ensuring the constitutional rights of a person to the inviolability of his home or other property, non-interference in private and family life, inviolability of property rights have been studied.

The issue of admissibility of restriction of constitutional rights and freedoms in conducting investigative (search) actions in housing or other property of a person, which should be carried out on the basis of the law established by procedural order, in compliance with the general condition of inalienability of fundamental rights and freedoms. Based on the analysis of the decisions of the European Court of Human Rights, the criteria for the admissibility of restrictions on constitutional rights have been identified. Taking into account the analysis of the criminal procedural

legislation of Ukraine, the general conditions for conducting investigative (search) actions in the home or other property of a person are determined. Emphasis is placed on increasing the role and importance of the investigator, prosecutor, investigating judge in ensuring the full realization of a person's constitutional rights during a search, inspection, investigative experiment and other investigative actions in his home or other property, as well as improving procedural guarantees.

Key words: *criminal proceedings, constitutional human rights, restrictions of rights, investigative (search) actions carried out in home or other property of person, investigator, investigating judge.*

Після проголошення незалежності України питання щодо дотримання прав і свобод людини у кримінальному провадженні завжди вважалися актуальними, незважаючи на наявність деяких проблем. Зокрема, в Указі Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021 «Про Національну стратегію у сфері прав людини» наголошується на необхідності вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвих механізмів їх реалізації та захисту, а також на розв'язанні системних проблем у зазначеній сфері [1].

Під час кримінального провадження саме конституційні права будь-якого учасника провадження стають основою його правового статусу. Сторони захисту й обвинувачення, потерпілий, інші учасники провадження є носіями прав, наданих їм кримінальним процесуальним законодавством України, яке визначає межі поведінки, регламентує порядок дій кожного учасника провадження, зокрема й під час проведення слідчих (розшукових) дій у житлі чи іншому володінні особи (далі – С (Р) Д у житлі особи).

Ми підтримуємо думку В.В. Назарова, що юридичний аспект прав людини у кримінальному провадженні виявляється, по-перше, у взаємозв'язку прав людини і громадянина з обов'язками суб'єктів, які провадять досудове розслідування та здійснюють правосуддя згідно із законом; по-друге, у чіткому розумінні вищезазначеними суб'єктами свого місця і місця особи, яка має й обстоює у кримінальному провадженні власні інтереси (підозрюваний, обвинувачений, підсудний, потерпілий), у розслідуванні кримінальної справи та під час судового розгляду; по-третє, у правовій захищеності кожної особи, яка має й обстоює у кримінальному провадженні власні інтереси чи сприяє кримінальному судочинству і здійсненню правосуддя [2, с. 17].

Зважаючи на слідчу та судову практику, власний практичний досвід, варто зазначити, що найбільш уразливими і такими, що потребують першочергової охорони та захисту під час проведення С (Р) Д у житлі особи, є конституційні права на житло та його недоторканність, невтручання в особисте і сімейне життя, а також недоторканність права власності. Відповідні конституційні права учасників С (Р) Д у житлі мають такі особливості: визначену законом регламентацію; наявність спеціального механізму їх забезпечення. Підтвердженням вищезазначеного є рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який у справах «Яллох проти Німеччини» від 11 липня 2006 р., «Шабельник проти України» від 19 лютого 2009 р. визнав, що порядок збирання доказів, передбачений національним правом, має відповідати основним правам, які визначено Конвенцією, а саме: на повагу до приватного і сімейного життя, на недоторканність житла (ст. ст. 5, 8 Конвенції) тощо [3, с. 157].

Зазначені вище конституційні права особи мають підлягати підвищеному захисту з боку держави, щоб уникнути незаконного й небажаного втручання в її життя [4, с. 19]. На законодавчому рівні такі права регламентовані не лише Конституцією, а і Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК) України, визначаються як загальні засади кримінального провадження. Закріплення та реалізація зазначених конституційних прав залежать як від заходів, яких уживають для розкриття кримінальних правопорушень, так і від наявності відповідних процесуальних гарантій. Проблема взаємозалежності цих двох завдань кримінального провадження потребує послідовного пошуку належного балансу між завданнями охорони прав особи під час проведення С (Р) Д у житлі й ефективної боротьби зі злочинністю.

Зміст і механізм забезпечення конституційних прав особи на невтручання в особисте і сімейне життя, недоторканність права власності, недоторканність її житла чи іншого володіння відображають фактичне і юридичне становище особи під час проведення в її житлі чи іншому володінні С (Р) Д, а також правові можливості особи в обстоюванні обмежених чи порушених прав під час їх проведення.

Кожне із зазначених вище конституційних прав має також власне функціональне призначення. Так, право на недоторканність житла покликане гарантувати оптимальні умови для нормальної життєдіяльності людини, забезпечувати її незалежне приватне життя чи спілкування з бажаними особами, а також створювати почуття захищеності. До того ж воно пов'язане із правом на таємницю приватного і сімейного життя та недоторканністю права власності. Зокрема, у постанові Верховного Суду України № 5–299кс15 від 24 березня 2016 р. визначено, що недоторканність житла й іншого володіння особи передбачає також недоторканність приватного і сімейного життя (п. 2.7) [5], а ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод водночас гарантується право на повагу як приватного і сімейного життя, так і житла.

Проте жодна держава та жодне суспільство не можуть надати людині безмежних прав, особливо коли це стосується кримінального провадження, оскільки це призведе до конфліктів публічних і приватних інтересів. Так, у разі проведення С (Р) Д у житлі особи не лише підлягає обмеженню право на недоторканність житла, а і створюється загроза недоторканності приватного життя, збереженню особистої або сімейної таємниць. Ми погоджуємося з думкою О.Ю. Татарова про те, що недоторканність не повинна використовуватися на шкоду законності та справедливості як засіб захисту винного від справедливого покарання, оскільки являє собою винятково особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності та забезпечує захист від незаконного і необґрунтованого обвинувачення в учиненні злочину [6, с. 206], а також із думкою К.Г. Фетисенко про те, що недоторканність у юриспруденції переважно розуміють як пра-

вовий статус особи, який є узагальненою гарантією захисту від несанкціонованих законом обмежень із боку як держави, так і окремих фізичних осіб [7, с. 9].

На нашу думку, конституційне право особи передусім треба розуміти як інструмент її захисту від свавілля органів розслідування, а обмеження прав і свобод призначене для захисту суспільства, прав і свобод (інтересів) інших осіб від свавілля правокористувача. У цьому сенсі обмеження прав має таке саме природне походження, як, власне, права і свободи. У разі проведення С (Р) Д у житлі особи обмеження конституційних прав насамперед мають спрямовуватися на встановлення розумного компромісу між інтересами власника права та суспільною необхідністю [3, с. 158].

В.І. Галаган, Ж.В. Удовенко, О.М. Калачова, С.С. Клочуряк уважають, що в будь-якому разі під час проведення С (Р) Д мають місце або правомірні обмеження прав людини або їх порушення (неправомірні обмеження). Обмеження прав людини відбуваються на підставі відповідного рішення уповноваженого суб'єкта та зумовлюють установлення для особи, яка бере участь у С (Р) Д, певних заборон, покладення на неї обов'язку підкоритися вимогам уповноваженого суб'єкта. Обов'язковою умовою правомірності, тобто легітимності, такого обмеження є те, що відповідне рішення ухвалюється на підставі норм КПК України. Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 236 КПК України слідчий чи прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають його проведенню. Отже, однією з гарантій забезпечення прав і законних інтересів людини на досудовому розслідуванні є чітка і недвозначна процесуальна регламентація діяльності учасників кримінального провадження, що дозволяє дотримуватися процесуальної форми під час проведення С (Р) Д [8, с. 4]. На думку Є.Г. Лук'янчикова, уникнути правомірного обмеження прав особи під час проведення С (Р) Д (як і в рамках кримінального провадження взагалі) неможливо, однак їх необхідно спрямовувати суто на досягнення завдань кримінального провадження [8, с. 142]. Водночас обмеження прав людини, які застосовуються з порушенням

установленого порядку, неуповноваженим суб'єктом або з іншою, ніж передбачено в законі, метою, обов'язково спричиняють порушення прав людини, не можуть виправдовуватися жодними потребами досудового розслідування.

Варто зауважити, що для всіх учасників кримінального провадження обмеження не можуть бути однаковими, але в будь-якому разі вони не повинні перешкоджати боротьбі зі злочинністю та незаконно й необґрунтовано позбавляти особу конституційних прав. Кожна процесуальна дія, яка обмежує конституційні права особи, обов'язково має врегулюватися законом, у якому чітко і зрозуміло визначено обсяг наданих компетентним органам повноважень із метою забезпечення громадянам можливості свого захисту від свавілля органів розслідування [3, с. 158].

Обмеження конституційних прав певних учасників кримінального провадження оперативним та слідчим підрозділам, прокурору, суду дозволяється застосовувати лише у виняткових випадках за умов ухвалення рішення щодо проведення процесуально регламентованих дій у порядку, передбаченому КПК України, і лише в разі неможливості отримати іншим способом доказову інформацію, необхідну для кримінального провадження. Окрім того, допустимість обмеження конституційних прав певних учасників кримінального провадження передбачає надання на законодавчому рівні стороні обвинувачення, слідчому судді ефективного та дієвого інструменту для протидії злочинності, а також захисту прав і свобод людини від протиправних посягань. Сторона обвинувачення та слідчий суддя повинні грамотно застосовувати заходи процесуального обмеження прав учасників кримінального провадження, яких мають поінформувати про їхні права у кримінальному провадженні, механізми охорони та засоби для захисту власних інтересів [3, с. 158].

Отже, конституційні права у кримінальному провадженні не є абсолютними і можуть обмежуватися державою. Щоб дійти компромісу між інтересами і потребами особи та суспільства, важливо дотримуватися визначених меж, оскільки будь-яке кримінальне правопорушення є передусім конфліктом між осо-

бою і владою. Призначення кримінального провадження в такому разі полягає в розв'язанні цього конфлікту з найменшими негативними наслідками як для особи, так і для суспільства. В окремих випадках обмеження прав і свобод учасників провадження передусім застосовуються з метою захисту громадян і суспільства від поширення злочинності загалом. Водночас захист прав і законних інтересів учасників кримінального провадження жодним чином не повинен заважати боротьбі зі злочинністю. Отже, обмеження прав повинно бути мінімальним, але достатнім для виконання завдань кримінального провадження.

Основні положення, відповідно до яких держави – учасниці ООН можуть запобігти тим негативним наслідкам, що виникли через обмеження прав і свобод особи, містяться в Загальній декларації прав людини. Так, згідно із ч. 2 ст. 29 Декларації, кожна людина під час здійснення своїх прав і свобод може зазнавати лише таких обмежень, які встановлено законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві. Окрім того, у п. 5 рекомендацій Парламентської асамблеї Ради Європи № 1713 (2005) передбачено необхідність вибору правильного балансу між європейською концепцією свободи і потребою в безпеці, що порушує питання межі, за якої гарантії безпеки в суспільстві можуть спричинити обмеження фундаментальних прав і свобод [9, с. 48].

Про допустимість обмеження прав і свобод людини і громадянина у кримінальному провадженні йдеться у ст. 64 Конституції України, якою визначено, що конституційні права та свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, окрім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть установлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Доцільно зауважити, що ефективність досудового розслідування багато в чому залежить ще й від рівня теоретичного осмислення сутності та значення С (Р) Д,

що провадяться в житлі чи іншому володінні особи, особливостей вирішуваних ними завдань, а також від допустимості та законності обмеження відповідних конституційних прав особи. Рішення про проведення С (Р) Д у житлі особи завжди пов'язане з обмеженням конституційних прав людини, у зв'язку із чим ці заходи можуть проводитися лише за наявності реальної на те необхідності, відповідно до передбачених законом підстав та визначеного процесуального порядку.

На питання правомірності втручання в конституційні права людини під час проведення окремих С (Р) Д у житлі особи також впливають відповідні критерії допустимості обмеження цих прав, зокрема, ЄСПЛ визначено, що:

1) втручання у права людини шляхом проведення С (Р) Д має здійснюватися згідно із законом. Самої лише наявності в законі певної процедури не досить, оцінюються також якість закону, тобто закон повинен бути чітким, доступним і прогнозованим, не свавільним, містити чіткі дискреційні повноваження правообмежувача.

ЄСПЛ втручання з боку державних органів у реалізацію даного права передусім розглядає як традиційні форми обмеження права на недоторканність житла, пов'язані із вторгненням у нього, як-от: обшук у житловому приміщенні (справа «Функе проти Франції»), обшук в офісі адвоката (справа «Німітц проти Німеччини»), вторгнення офіцерів поліції в будинок для усунення конфлікту (справа «Маклауда проти Сполученого Королівства»), вторгнення військовослужбовців у житло з метою арешту (справа «Мюррей проти Сполученого Королівства») [10];

2) втручання мусить бути необхідним і мати легітимну мету (визначена в п. 2 ст. 8 Конвенції про захист прав людини

і основоположних свобод). Так, у рішенні у справі «Мюррей проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ визнав, що вторгнення й обшук житла були зумовлені правомірною метою «запобігання злочинам» [11]. У справі «Функе проти Франції» ЄСПЛ вирішив, що втручання було спрямовано щонайменше на забезпечення «економічного добробуту країни» [12];

3) втручання має бути пропорційним, тобто з можливих варіантів, передбачених законом, має обиратися найменш обтяжливий для особи, що сприятиме досягненню поставленої мети.

Окрім зазначених критеріїв допустимості обмеження конституційних прав у кримінальному провадженні, визначених ЄСПЛ, варто брати до уваги, що відповідно до кримінального процесуального законодавства України проведення С (Р) Д у житлі особи повинне відповідати таким загальним умовам, як: заборона свавілля осіб, які проводять С (Р) Д; ухвалення рішення про їх проведення уповноваженим суб'єктом; заборона дискримінації учасників С (Р) Д. Доцільно пам'ятати і про те, що під час проведення відповідних С (Р) Д мають бути створені умови щодо повноцінної реалізації конституційних прав тими особами, у яких вони проводяться, зокрема їх інформування про наявність у них певних прав та їх роз'яснення.

У підсумку зазначимо, що слідчий під час проведення С (Р) Д у житлі особи має чітко дотримуватися концептуальних положень, а саме усвідомлювати, що конституційні права і свободи людини є найвищою цінністю, обмеження прав особи має бути мінімальним та в межах, визначених виключно необхідністю забезпечити права і свободи інших людей та інтереси суспільства, контроль за законністю та доцільністю обмеження здійснюється слідчим суддею.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>
2. Назаров В.В. Конституційні права людини та їх обмеження у кримінальному процесі України : монографія. Харків : Золота миля, 2009. 526 с.
3. Тарасюк С.М. Конституційні права як інструмент захисту особи при проведенні в її житлі слідчих (розшукових) дій. *Право і суспільство*. 2019. № 5. Ч. 2. С. 154–161.
4. Тарасюк С.М. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення конституційних прав особи при проведенні в її житлі чи іншому володінні слідчих (розшукових) дій : дис. ... докт. філос. наук. Одеса, 2021. 235 с.

5. Постанова Верховного Суду України від 24 березня 2016 р. № 5–299кс15. *Верховний Суд України* : офіційний вебсайт. URL: [http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/306488827C10E188C2257FB100218CC3](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/306488827C10E188C2257FB100218CC3).

6. Татаров О.Ю. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій стосовно окремої категорії осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 2. Т. 1. С. 205–208.

7. Фетисенко К.Г., Ильченко С.Ю. Конституційний принцип недоторканності житла й іншого володіння особи та його реалізація при провадженні досудового розслідування : монографія. Харків : видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2007. 192 с.

8. Дотримання прав учасників кримінального провадження під час проведення освідування : монографія / В.І. Галаган та ін. Київ, 2015. 160 с.

9. Нагорська О.Ф., Нагорський Ф.М. Легітимація використання спеціальних технічних засобів під час здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини. *Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 26–27 листопада 2009 р. С. 48–50.

10. Насонов С.А. Право на неприкосновенность жилища. URL: <http://sergei-nasonov.narod.ru/Home.doc>

11. Мюррей (Murray) против Соединенного Королевства. Судебное решение от 28 октября 1994 г. Краткое неофициальное изложение обстоятельств дела / СПС «Гарант-Максимум». URL: <http://base.garant.ru/2561419/>

12. Функе (Funke) против Франции. Судебное решение от 25 февраля 1993 г. Краткое неофициальное изложение обстоятельств дела. URL: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/2461438/>

REFERENCES:

1. Pro Natsionalnu stratehiiu u sferi prav liudyny: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 bereznia 2021 r. № 119/2021 [On the national strategy for human rights: Decree of the President of Ukraine of march 24, 2021 № 119/2021]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> [in Ukrainian].

2. Nazarov, V.V. (2009). Konstytutsiini prava liudyny ta yikh obmezhenia u kryminalnomu protsesi Ukrainy [Constitutional human rights and their restrictions in the criminal process of Ukraine]. Kharkiv [in Ukrainian].

3. Tarasiuk, S.M. (2019). Konstytutsiini prava yak instrument zakhystu osoby pry provedenni v yii zhytli slidchykh (rozshukovykh) dii [Constitutional rights as an instrument of protection of a person during investigative (search) actions in his home]. *Pravo i suspilstvo – Law and society*, 5 (2), 154–161 [in Ukrainian].

4. Tarasiuk, S.M. (2021). Kryminalnyi protsesualnyi mekhanizm zabezpechennia konstytutsiinykh prav osoby pry provedenni v yii zhytli chy inshomu volodinni slidchykh (rozshukovykh) dii [Criminal procedural mechanism for ensuring the constitutional rights of a person when conducting investigative (search) actions in housing or other property]. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].

5. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 24 bereznia 2016 r. № 5–299ks15 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine of march 24, 2016 № 5–299ks15]. URL: [http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/306488827C10E188C2257FB100218CC3](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/306488827C10E188C2257FB100218CC3) [in Ukrainian].

6. Tatarov, O.Yu. (2015). Provedennia nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii stosovno okremoi katehorii osib [Conducting covert investigative (search) actions against a certain category of persons]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seria "Yurydychni nauky"* – Scientific bulletin of Kherson state university. Legal sciences series, 2 (1), 205–208 [in Ukrainian].

7. Fetysenko, K.H., Ilchenko, S.Yu. (2007). Konstytutsiinyi pryntsyp nedotorkannosti zhytla y inshoho volodinnia osoby ta yoho realizatsiia pry provadzhenni dosudovoho rozsliduvannia [The constitutional principle of inviolability of the home and other property of a person and its implementation in the pre-trial investigation]. Kharkiv [in Ukrainian].

8. Halahan, V.I., Udovenko, Zh.V., Kalachova, O.M., Klochuriak, S.S. (2015). Dotrymannia prav uchasnykiv kryminalnoho provadzhennia pid chas provedennia osviduvannia [Observance of the rights of participants in criminal proceedings during the investigation]. Kyiv [in Ukrainian].

9. Nahorska, O.F., Nahorskyi, F.M. (2009). Lehitymatsiia vykorystannia spetsialnykh tekhnichnykh zasobiv pid chas zdiisnennia zakhodiv, yaki tymchasovo obmezhuut prava liudyny [Legitimation of the use of special technical means during the implementation of measures that temporarily restrict human rights]. Materialy IV mizhnar. nauk.-prakt. konf. "Spetsialna tekhnika u pravookhoronni diialnosti" – Materials IV international. scientific-practical conf. "Special equipment in law enforcement" (pp. 48–50). Kyiv [in Ukrainian].

10. Nasonov, S.A. Pravo na neprikosnovennost' zhilishha [The right to inviolability of the home]. URL: <http://sergei-nasonov.narod.ru/Home.doc> [in Russian].

11. Mjurrej protiv Soedinennogo Korolevstva. Sudebnoe reshenie ot 28 oktjabrja 1994 g. Kratkoe neoficial'noe izlozhenie obstoiateľstv dela [Murray v. United Kingdom. Judgment of october 28, 1994. Brief informal statement of the circumstances of the case]. URL: <http://base.garant.ru/2561419/> [in Russian].

12. Funke protiv Francii. Sudebnoe reshenie ot 25 fevralja 1993 g. Kratkoe neoficial'noe izlozhenie obstoiateľstv dela [Funke v. France. Judgment of February 25, 1993 Brief informal statement of the circumstances of the case]. URL: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/2461438/> [in Russian].